

M. Mustafa Çakmaklıoğlu, İbn Arabî 'ye Göre İbadetlerin Manevi Yorumları, İnsan Yayınları, İstanbul 2011, 388 s.

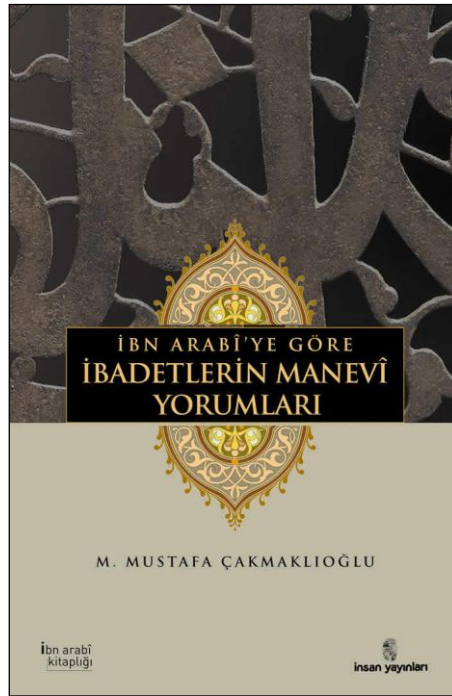
Nurten ALTUNTOP *

Bu eser, farklı konularda pek çok eseri olan İbn Arabî'nin külliyyâtında özellikle oldukça zengin bir içeriğe sahip olan *Fütûhât*'ında ibadetlere getirdiği manevi yorumları ele almaktadır. Yazar, İslâm-tasavvuf ilişkisini ve bütünlüğünü savunan tezlerle katkıda bulunmak ve sûfiyâne dindarlığı tasvir etmek amacıyla ele aldığı eserini giriş ve iki bölümden teşekkül ettirmiştir.

Eserin "Giriş" bölümünde çalışmasının önem ve metodundan bahsettikten sonra din- tasavvuf ilişkisine dair bilgiler vermektedir. İlk çağlarından itibaren fıkıh-ı bâtin olarak adlandırılan tasavvufu bir ilm-i ilâhi olarak gören İbn Arabî, *Fütûhât*'ında ibadetlerle ilgili zâhiri hükümlere

zengin derûnî yorumlar sunmaktadır. İbn Arabî'de ibadetler, kulun Allah'a karşı yerine getirmekle sorumlu olduğu yükümlülükler olmaktan çok insanı tahkik, kemâl ve velâyet mertebesine ulaştırın yol olarak karşımıza çıkmaktadır. Şer'î ahkâm ile manevi kemâl yolu birbirinden ayrılmaz bir bütündür. İbn Arabî'nin gerek bu konuda dile getirdikleri gerekse diğer bütün söyledikleri Kur'ân ve Sünnet ile iç içe geçmiş olup onların yorumundan ibarettir.

Kitabın birinci bölümünde "İbn Arabî'ye göre din ve şeriat" ana başlığıyla

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Hitit Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü

İbn Arabî'nin din, şeriat-hakikat ve kulluk konusundaki görüşlerine yer verilmiştir: İbn Arabî, "İslâm beş temel esas üzerine bina edilmiştir..." hadisine binaen İslâm dinini beş temel üzere bina edilen eve benzetir: Allah'tan başka ilah olmadığını ve Hz. Muhammed'in O'nun elçisi olduğunu ifade etmek, namaz kılmak, zekât vermek, oruç tutmak ve hacca gitmek. İman ise bu evin kendisidir. Nasıl her şeyiyle sağlam ve muntazam bir ev oluşturmak için pencerelerin açılması gerekiyorsa ruhumuza da manevî pencerelerin açılması gerekir ki, içi aydınlansın. Bu da şer'i ahkâma uyularak yerine getirilen bütün ibadetlerin ruha açılan vecheleriyle gerçekleşir.

Din/şeriat noktasında özgün bâtinî yorumlar getiren bir şeyh olan İbn Arabî, şeriatın kesin olarak uygulanması taraftarıdır. İbn Arabî'ye göre, keşfî bilginin şeriatın hilafına hüküm beyan ettiği durumlarda bu bilgiye güvenilemeyeceğini açıkça ifade eder. Tasavvufu şeriatın edeplerine zâhiren ve bâtinen vukûfiyet olarak tanımlayan İbn Arabî, dinî hükümleri ise insanın zâhirine yönelik şer'i ahkâm ve bâtinine yönelik şer'i ahkâm olarak ikiye ayırır. Dahası bu ayrımın mutlak olmadığını, ancak dinî hükümlerin farklı görünüşleri olduğunu söyler. Zâhir-bâtin ikileminde şeriatı zâhire, hakikati bâtinâ has görmeyerek şeriatın zâhirinden ve bâtininden bahseder. Ona göre şeriat ve hakikat birbirinden ayrılmaz. Çünkü bunlar bir *babanın ikiz kızlarıdır*. Kemâl mertebesine de ancak zâhir ve bâtinî birleştirilerek ulaşılır.

Klasik tasavvufî eserlerde insanın Allah karşısındaki mutlak fakirliği, zillet, kölelik ve itaatini ifade eden bir kavram olan kulluğu İbn Arabî sadece insanlara ve cinlere has kılmaz. Ona göre bütün âlem kuldur, mükelleftir. Ancak insanlar ve cinler dışındaki bütün varlıklar yaratılış itibariyle Yüce Allah'a karşı tam bir zillet içindedirler. İnsanlar ve cinlerde ise bu özellik yoktur. Çünkü onlar zelil olarak değil zelil olsunlar, diye yaratılmışlardır. Yüce Allah kulluğu insanlar ve cinler dışında hiçbir varlık için yaratılış sebebi yapmamıştır. Bu sebeple aslı makamı kulluk/abdiyet olan insan, farkında olsun veya olmasın ontolojik düzeyde Allah'a ibadet etmektedir. Yani her varlık hepsi aynı müsemâyâ delâlet eden sayısız isimlerinden birine ibadet etmektedir. Kuldan asıl istenen de onun kendi inşâsıdır ve bunun karşılığı her yönden ona dönecektir.

Eserin "İbadetlerin Manevi Boyutları" başlığı altında ele alınan ikinci bölümünde ilk önce ibadetlerde şekil-mânâ bütünlüğünden bahsedilir. İnsanın kulluk vazifesinin gereği olarak yerine getirdiği ibadetlerin şer'an belirlenen esasları olduğu gibi mânâsı da vardır. Sûret ya da mânâdan birine diğerini ihmal ederek yönelmek kabul edilemez. Sûret ile mânâ arasındaki bu denge her

bir mertebenin hakkına riayet etmekle olur. Şeklî unsurları yerine getirirken vazgeçilmez olan mânâ boyutunu Şeyh-i Ekber, “niyet” ve “samimiyet/ ihlâs” olarak belirler.

Din evinin beş payandasından sayılmayan temizliğe bu bölümde geniş yer verilir. Çünkü Şeyh-i Ekber, temizliği ibadetlerin en güzel şekilde yerine getirilmesi için bir ön şart olarak görür. İbn Arabî'ye göre Yüce Allah, bütün âlemi el-Kuddüs ismiyle yaratmıştır. Dolayısıyla kul da yaratıldığı fitrat bakımından temizdir. Eşyaya da kula da ârizî olarak kirlilik ilişebilir ki, kulluk söz konusu olduğunda bu kirlilik kendini kötü düşünceler, huylar, cehalet ve şirk şeklinde gösterir. İbadetleri bütün derinliğiyle yerine getirmenin en önemli esası ise kalpte gerçekleştirilen temizliktir. İman da bu manevî temizliğin aslî ilkesidir ki kalbi hicâb arkasında perdelenmiş olmaktan temizler. Manevî temizliğin bir diğer ilkesi ise ilimdir ve kalbi cehalet, şüphe ve ikiyüzlülükten temizler.

İbn Arabî'ye göre rûhânî anlamda temizlik iki şeyle gerçekleşir: Hayatın sırrı (su) ve ilk insanın yaratıldığı asıl (toprak). Su ile abdest almak rûhânî açıdan el-Hayy ve el-Kayyûm'u müşahade etmek anlamına gelirken, toprak ile teyemmüm etmek ise kendi zatını, nefsini düşünmek ve araştırmaktır. Böylece hor ve zelil olarak yaratıldığı bilincinde olan kişi, kendini yaratan Rabbinin mutlak efendi olduğunun bilincinde olur. Gusül abdesti söz konusu olduğunda ise kulluk ile gerçekleşen nefis ve kalp temizliğinden bahseder. Diğer bir ifadeyle şer'î açıdan temizlik ile seyr u sülûke ilişkin esaslar iç içe geçmiştir. Kul, kendini görmekten temizlenip her şeyde, her işte, her fiilde, her türlü tesirde Allah'ı görmelidir. Bu sayede bâtınen temizlenmiş olur.

İbn Arabî, *Fütûhât*'ın ibadetlere tahsis ettiği bölümlerinde her vesileyle ibadetlere manevî yorumlar getirir. Bunun en zengin örnekleri de namaz bahsinde karşımıza çıkar. Namaz, kulun Allah'a doğru yükselişi, kulun O'nunla karşılaşması, O'nunla konuşması, O'na samimi kalp ile yakarması ve Allah'ın da kuluna bir hitap tevcih etmesidir. Namazı bir münâcât olarak yorumlayan İbn Arabî, bu sırrî diyalogun layıkıyla gerçekleştirilebilmesi için namaz kılan kişinin söylediğini ve söylenilene düşünüp anlayabilen, bu sözlerle kastedilen mânâların derinliklerine dalabilen kişiler olması gerektiğini söyler. İnsanı rûhânî olarak mükemmelliğe, bir menzilden diğerine götüren bir mirac ve münâcât olan namazda kul, farklı menzil ve makamlardan geçerek yükselirken kendi acziyetinin şuuruna erer ve ilahi hediyelerle bu manevî yolculuğundan döner.

Birbiri ardına yerine getirilen bütün hareketleriyle insan (kıyam), hayvan (rükû), bitki (secde) ve cemadâta (son oturuş) karşılık gelen hareketleri kendi-

sinde toplayarak “âlemin muhtasarı/küçük âlem” olma özelliğini izhar etmekte ve Allah’ın kendisine tevdi ettiği “hilâfet” vazifesini yüklenmektedir.

İbn Arabî’ye göre namaz her hâlükârda bir gidiş ve dönüştür, bir yükseliş ve iniştir. Acziyet ve eksiklik sıfatlarında gidiş; yükseliş ve manevî hediyeler ve kemal sıfatlarıyla dönüş ve iniştir. Sürekli olan bu manevî yolculukta kul, yolun sıkıntı ve eziyetlerinden korunmak için ayakkabılarını giymelidir. Bu ayakkabılar ise Kitap ve Sünnet’tir.

İbn Arabî her ibadetin ayrı bir ilâhi isim ya da hakikatle irtibatlı olduğunu söyler. Bu bağlamda namaza karşılık gelen ilâhi isim en-Nûr’dur. Namazın nûr oluşu, kendisiyle müşâhedenin gerçekleşmesi, tam bir terk ve yöneliş olmasıyla açıklanır. Hz. Peygamber’in bir hadisine binaen İbn Arabî namazı nûr, sadakayı burhân, oruç ve haccı da aydınlık olarak görür. Hadiste zikredilen sadakadan kasıt namazın kardeşi olarak gördüğü zekâttır. Zekâtın bir burhân oluşunu da insanın asıl itibarıyla vermeye değil de almaya ve biriktirmeye meyyal oluşuyla açıklar. Kul zekâtını verdiğinde, bu zekâtı onun kendi nefsinin cimriliğinden korunmuş olduğunun açık bir delilidir. Yine Şeyh-i Ekber’e göre malı artırma hususunda nefsin cimri yaratılışına ve yüce Allah’ın verilen sadakayı kendisine verilmiş güzel bir borç sayacağı, onu kat kat artıracığı vaadine rağmen sadaka verme konusunda cimri davranmak iman azlığına delildir.

Şeyh-i Ekber, zekâtı da bir ilâhi isim ile ilişkilendirir ki, bu isim mutlak temizlik anlamına gelen el-Kuddûs ismidir. Çünkü zekât her durumda temizliktir. Zekâtla sahip olunan mal temizlenir. Zekâtı ibadetini Allah’ı görüyormuş gibi verdiğinde kul, nefsinin yaratılıştan getirdiği cimriliğinden temizlenir ve muttâkilerden olur. İbn Arabî’nin zekât ile ilişkilendirdiği diğer isim ise bir rahmet ve merhamet olması sebebiyle er-Rahmân’dır. Şeyh-i Ekber, zekâtın nefisteki cimrilik sıfatını insandan uzaklaştırarak nefsi temizleyeceğini söyledikten sonra nefsin kendisinin de bir zekâtı olduğunu ifade eder. Bu kula ait olmayarak verilmesi gereken şey ise varlığının Allah’a ait olduğunu bilmektir. Diğer ibadetlerde olduğu gibi insanın her bir uzvuna ait zekâttan da bahseder. Örneğin göze ait olan zekât, haramlara bakmamak ve Allah katında kurbiyete sebep olacak şeylere bakmaktır.

İbn Arabî’nin ibadetlere getirdiği manevi yorumların incelendiği bu eserde oruç ibadeti Hz. Peygamber’in yukarıda zikredilen hadisine binaen hac ibadeti ile birlikte sabır sıfatı ile nitelendirilmiştir. İlâhi sıfatlarla irtibat söz konusu olduğunda ise tenzîhiyyet ve samedâniyyet sıfatlarına vurgu yapar. Kul, Allah’ın bir emri doğrultusunda hakikatinin gerektirdiği şeylerden nefsinin engelleyerek ve muhtaç olmamaya çalışarak sabır/oruç ile tenzîhiyyet ve sa-

medâniyyet sıfatları üzere Rabbinin huzuruna yükselir ve ona kavuşur. Namazı münâcât, kurbîyyet ve vuslat gibi kavramlarla açıklayan İbn Arabî, orucu müşâhede kavramıyla açıklar. Çünkü kul tenzîhiyyet yoluyla Allah'a kavuşur.

Zekât ve temizlik konularında değindiği gibi İbn Arabî, oruç ibadetinde de bedendeki her bir uzvu kapsayan umûmî bir oruçtan bahseder. Her organ kendine özgü bir oruçla mükelleftir. Söz konusu olan bu oruç ise ilgili uzvu yasaklanmış işlerden geri tutup o uzvun ona yönelip gitmesine izin vermemek, her hal ve fiilde oruçlu olmaktır.

Hadiste sabır olarak zikredilen diğer ibadet haktır. İbn Arabî *Fütûhât*' ta Kâbe'nin sırlarından sıkça bahseder. Onun için Mekke bereketler diyarıdır ve Allah'ın huzurunu temsil eder. Mekke'ye girmek ise Allah'ın huzuruna girmek anlamına gelir. Hâl böyle olunca, Kâbe'nin niteliği bereket ve hidayettir. Es-mâü'l-Hüsna'dan Kâbe ile ilişkilendirilen isim ise el-Evvel'dir. Mekke'deki bu eve ilk ev olma özelliği verilmiş, ayrıca kulları doğru yola ulaştırmak üzere hidayet rehberi ve bereket kaynağı olma özelliği atfedilmiştir.

Şeyh-i Ekber, Allah'ın gök ve yere sığmazken mümin kulunun kalbine sığdığını insanogluna müjdelediğini söyleyerek Kâbe ile müminin kalbi arasında Allah'ın tecelli ettiği kutsal bir mekân olması bakımından bir benzerlik kurar. Ancak mümin kulun kalbi ilim bakımından daha kuşatıcı ve daha büyüktür. Çünkü kalp bütün sıfatların toplandığı yerdir. Allah kendisi hakkındaki marifeti yerleştirdiğinde ise bu kalp Allah katındaki manevi mertebesi nedeniyle yücelir ve yükselir.

Yüce Allah'ın misafiri olan hacılar kendilerini bu dünya hayatına bağlayan elbislerinden tam bir terk ile uzaklaşarak ihrâma girdiklerinde kendilerinde Kibriyâ ve Azamet sıfatları tecellî eder. İhrâma girerken alınan gusül abdestinden dolayı da kulda el-Kuddus ismi tecellî eder. İbn Arabî, bu şekilde Allah ile kulu arasında sıfatlar bakımından bir iştirâkten söz etse de bu güzel isimlerin ve sıfatların mutlak anlamda sadece Allah'a ait olduğunu, kulun ise bu nitelikleri kendi aslî kulluk makamından uzaklaşmadan tahakkuk ettirip bunlarla ahlâklanabileceğini söyler.

Kısaca bütün ibadetler sûfînin manevî mi'râcıyla ilintilidir. Şer'an belirlenen ibadetler bu yolda yapılması gereken vazgeçilmez pratikler olduğu gibi bizzat kemâlin ve yükselişin gerçekleştiği anlardır. Bu yönüyle bakıldığında ibadetlerin görüntü ve mazharı farklı olsa da hakikati ve mânâsı birdir. Hepsi bir yöneliş, yükseliş, inşâ ve tekâmülü ifade eder. Buradan hareketle Şeyh-i Ekber'in ibadetler hakkındaki düşüncesinin de "vahdet" damgası taşıdığı söylenebilir.